

Περιδιαβάζοντας τις κάτω γειτονιές της Κυθρέας Πύλη Αμμοχώστου, 11.6.2015

της Ανδής Πέτσα-Σαββίδου

Απόψε θα σας ταξιδέψουμε στον παράδεισο με τους πολλούς νερόμυλους, τα λιόδεντρα και τις πορτοκαλιές όπως ατάκτως τον αφήσαμε τον Αύγουστο του '74. Τον ευλογημένο τόπο, που σκαρφαλωμένος στον Πενταδάκτυλο απλώνόταν στην καταπράσινη κοιλάδα ακολουθώντας την πορεία του Κεφαλόβρυσου του. Για όσους τον έζησαν, θάνατι μια νοσταλγική περιδιάβαση. Για τους άλλους, θάνατι μια ευκαιρία να τον γνωρίσουν μέσα από τα δικά μας μάτια.

Για την ΚΥΘΡΕΑ η περιδιάβαση. Με τις 6 ενορίες της, τις 6 εκκλησίες της, τα πολλά ξωκλήσια της. Και για το πράσινο που τη χρωμάτιζε. Και για τους ανθρώπους της, τη ζωντανή Κυθρέα. Αλήθεια, παραφράζοντας το ποίημα του Πολέμη *Τί είναι η πατρίδα μας*, διερωτήθηκα:

Τί είναι η Κυθρέα μας;

Μην είν' τα λιόδεντρα, τα περιβόλια,
Μην είν' τα λακκοβούναρα,
τα κακοτράχαλα του Πενταδάκτυλου βουνά,
Μην είναι ο κεφαλόβρυσος που χρυσορέει,
Μην είν' οι δρόμοι, τα σπίτια της τα απηλά,
Μην είναι τάχατε τα κρυμμένα αγάλματα
στο αρχαίο βασίλειο, στο Σγαφτό και στη Συκά;
Τα των Χύτρων αγάλματα στο Μουσείο;
Μην είναι τάχατε ο Σεπτίμιος Σεβήρος
που των Ρωμαίων τη δύναμη διαλαλεί;
Όλα είναι η Κυθρέα μας, και αυτά και εκείνα
Και Η ΖΩΣΑ ΜΝΗΜΗ, πούχουμε μες την καρδιά
Και λάμπει αδώρητη σαν ήλιου ακτίνα
Και κράζει μέσα μας: ΝΑ Η ΚΥΘΡΕΑ, ΝΑ!

Ναι! Για μας, 41 χρόνια μακριά της, Κυθρέα είναι η ζώσα μνήμη. Με τη μνήμη λοιπόν θα σας ταξιδέψουμε η Χρυσόθεμις Παπακωνσταντίνου και εγώ. Η κάθε μια στο δικό της οδοιπορικό. Για τις Κάτω Γειτονιές το δικό μου βιωματικό οδοιπορικό. Την Αγιά Μαρίνα, τη Χρυσίδα, τον Αη Αντρόνικο, τον Αη Γιώρκη. Για τις πάνω γειτονιές, τη Χαρδακιώτισσα και τη Συρκανιά, η Χρυσόθεμις.

Χρειάζονται άλλες δυο ζωές και πάμπολλες ώρες αφήγησης για να μπορέσουμε να «ξεφορτώσουμε» τα βιώματά μας. Όσα μέχρι σήμερα κουβαλούμε μέσα μας. Που με χαρμολύπη μας αποκοιμίζουν και γλυκόπικρα μάς συντροφεύουν στον ύπνο μας.

13 χιλιόμετρα μόνο. Λίγα μόλις λεπτά διαδρομής και βρίσκεσαι στην Κυθρέα. Στο κοινοτικό γήπεδό της. Που συχνά πυκνά μας συγκέντρωνε για αθλητικούς και ποδοσφαιρικούς αγώνες ή για γυμναστικές επιδείξεις.

Αγάλιαζε η ψυχή αντικρύζοντας την καταπράσινη κοιλάδα της μικρής μας πόλης. Σε καλωσόριζαν οι κατάσπαρτες ελιές. Η ελιά, αγαπημένο δέντρο για τους Κυθρεώτες...80 χιλιάδες λιόδεντρα κέντιζαν το καταπράσινο τοπίο.

Μιά συστάδα από αψηλά κυπαρίσσια σε υποδέχονταν στην είσοδο της Κυθρέας. Που σε προϊδέαζαν για την πλούσια βλάστηση που θα συναντούσες. Πίσω από τους στιβαρούς κορμούς τους (που αξίζει να αναφερθεί φυτεύτηκαν επί δημαρχίας Αντώνη Αιταλίδη), τα πρώτα σπίτια και απέναντι ο σταθμός βενζίνης Πετρολίνα. Εδώ κατοικούσε ο τέως Δημάρχος Κυθρέας Μιχαλάκης Σάββα. Το 1962 στο σκάψιμο για το κτίσιμο του σπιτιού του βρέθηκαν αρχαία! Μα και παλαιότερα, το 1956. Με περιέργεια, στημένοι γύρω από τα νιόσκαφτα χώματα, παρακολουθούσαμε. Καμαρώναμε που η Κυθρεώτικη γη κρατούσε μέσα της κρυμμένους θησαυρούς. Το μυστήριο του περιβάλλοντα χώρου, έναυσμα για μυθοπλασία. Χιλιάδες χρόνια πριν, εδώ ήταν νεκρόπολη. Και από στόμα σε στόμα ... ναι, υπάρχουν, είπαν, πολλά κτερίσματα μέσα στους τάφους. Βρέθηκε, είπαν, κούζα με πολλά χρυσά νομίσματα.... Βρέθηκαν χρυσά δακτυλίδια, βρέθηκε χρυσή κτένα, βρέθηκαν αγγεία...

Σχετικά κοντά, σε πλαγιόδρομο, και το νεοσύστατο Γυμνάσιο... Στην ίδια περιοχή, ένα στρατόπεδο της Εθνικής Φρουράς και κάπου εκεί, τα ερείπια της Αγίας Μαύρης.

Συνεχίζοντας την πορεία τα κυπαρίσσια μετατοπίζονται στην αντίθετη πλευρά του δρόμου. Και απέναντί τους το κέντρο «Παυσίλυπον». Και στο δικάλι το κέντρο Καραβάκι. Και ο δεύτερος σταθμός βενζίνης Σιέλλ. Μάλιστα, πολλά κέντρα αναψυχής στην κωμόπολη. Απόδειξη της ευμάρειας, αλλά και της επισκεψιμότητας της Κυθρέας.

Θέλω να σταθούμε στο κομμάτι του δρόμου που έγινε για να διοχετευθεί η κίνηση των αυτοκινήτων προς την Αμμόκωστο μακριά από το Σαράγιο. Το Πάι-Πας.

Κάθε Σαββατοκυριακό, είχε την τιμητική του. Περιπατόδρομος! Μαζεύονταν νέοι και νέες από την κωμόπολη αλλά και από τα περίχωρα. Η δική μου ηλικία δεν πρόλαβε να το ζήσει... Καθισμένη στο περιτοίχισμα του σπιτιού, καμάρωνα μαζί με τις φίλες μου, τις μεγαλύτερές μας Τζυρκωτούδες που έβγαιναν με το που δρόσιζε, για βολτάρισμα. Ντυμένες στην τρίχα, με τα μοδάτα φουρώ, και στο χέρι το γιασεμι, περασμένο σε κλωστή. 3-4 στη σειρά, α λά πρατσέττο, βόλταραν αστεϊζόμενες... Και πάνω-κάτω, πάνω-κάτω στη σιερόστρατα, τα ίδια χαρούμενα πρόσωπα. Και από πίσω οι νέοι, τάχατες αδιάφορα ρίχνοντας όμως κρυφές ή φανερές ματιές που 'λεγαν με την σιωπή τους πολλά... Κάποια στιγμή γύρω στο 57, οι βόλτες σταμάτησαν.

Σε παράδρομο προς τα αριστερά, Σαράγιο αριστερά, η συνοικία της Θεοτόκου με το ομώνυμο μοναστήρι. Στενο το δρομάκι, γίνεται αδιέξοδο μόλις φτάσουμε στο μοναστήρι. Σε αυτή τη γειτονιά γεννήθηκε ο συνταγματάρχης Φώτιος Πανταζής, από τους πρώτους Κύπριους αξιωματικούς στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα. Εδώ είχε το κουππάρικό του ο Κυριλλάς: κουρελλοί, γλά-

στρες, ποτιστήρια, φουκούδες. Πολλοί οι επισκέπτες της Θεοτόκου, κυρίως γυναίκες για το κουππάρικο αλλά και για σκοπούς καλλωπισμού. Στο εργαστήρι ραπτικής της κας Άδας. Για να τις ντύσει η καλή τεχνίτσα με φορέματα ξεσηκωμένα από τα μοδάτα φιγουρίνια. Κι αν η πελάτισσα ήταν ψηλομύτα, απαιτούσε να αφαιρεθεί από το φιγουρίνι το δικό της σχέδιο.

Δόξες όμως γνώρισε η Θεοτόκου τότε, που το μοναστήρι είχε ως εξοχική κατοικία ο Αρχιεπίσκοπος. Κατέφθανε με την άμαξα και με συνοδεία. Στα ανώγια υποδεχόταν και φιλοξενούσε τους επισκέπτες. Στου Σεπτέμβρη τις 8, περνούσαμε την αφιδωτή ξώπορτα για να πάρουμε ευλογία...ανάμεσα στα λούλουδα. Ο γυναικωνίτης της εκκλησίας κατασκότεινος. Ένα περίτεχνο ξύλινο πλέγμα ορθώνονταν μπρος από τον εξώστη και έκρυβε την παρουσία γυναικών, μη τυχόν και σκανδαλίζονταν οι άνδρες.

Στον κύριο δρόμο προς το Σαράγιο η Αστυνομία και το Συνεργατικόν Ταμειτήριο με τις μεγάλες αποθήκες για να προμηθεύονται τα μέλη τα απαραίτητα λιπάσματα, σπόρους και φάρμακα. Πρόδρομος του ταμειυτηρίου η Εταιρεία Ταμειυτήριον η Κυθρέα που ιδρύθηκε το 1902.

Αυτό ειδικά το κομμάτι του δρόμου με παίρνει πίσω στο 1955-59, τότε που ένα συρματόπλεγμα απομόνωνε για ασφάλεια το υπό επίταξη σπίτι του Πετράτζι και τον Αστυνομικό σταθμό. Τότε που στήθηκαν στα 2 μπαλκόνια τους σάκκοι από άμμο και έγιναν φυλάκια με μυδραλλιοβόλα και φρουρούς. Και για να περάσεις στεκόσουν περιμένοντας την άδεια από τον κατακτητή και με τους φρουρούς στο συρματόπλεγμα να μετρούν τα βήματά σου καθώς διέσχιζες την περικλειστη περιοχή. Αντίβαρο στην καταπίεση αυτή η δύμηση πως δυο τολμηρά Κυθρεωτόπουλα, ο Πέτρος Στυλιανού και ο Παπαμυρμήγκης κατάφεραν, προτού ακόμα ξεσπάσει ο αγώνας της ΕΟΚΑ, να υγώσουν εκεί που κυμάτιζε η Αγγλική την Ελληνική σημαία και να ρεζιλέγουν τον βρετανικό λέοντα!

Οραία πετρόχτιστα νεοκλασικά σπίτια ξεπροβάλλουν, με αξιοπρόσεχτο το του γιατρού και Δημάρχου Ευέλδοντα Ιακωβίδη. Βρισκόμαστε στην καρδιά της Κυθρέας. Στο Σαράγειο. Γιατί η καρδιά της Κυθρέας κτυπούσε στο Σαράγειο. Στο διώροφο συγκρότημα του Κανικλίδη το καφενείο Πετρούλλη, μια ταβέρνα και ένα ραφείο. Εδώ, ο Κανικλίδης το '30 με '40 λειτούργησε μικρό ξενοδοχείο. Στον τοίχο απέναντι, οδοδείκτης προς βόρεια μας πληροφορεί: Κεφαλόβρυσος 1.5 μίλι. Και στην άλλη μεριά, στέκονται το Συνεργατικόν Παντοπωλείο στο τριώροφο του Χρυσανθή.

Στη μεγάλη πλατεία του Σαραγιού, το καφενείο του Ανθούλλη, του Σιώρρη, του Ανδρέα του Παυλή ... Και παρέκει ο Μύλος Κορόνας. Και στη μέση, ένα ψηλό σπίτι, κονάκι άλλοτε, διοικητικό κέντρο επί τουρκοκρατίας. Και ψηλοί πλάτανοι και κληματαριές. Τα πολλά καφενεία ας μην οδηγήσουν στο συμπέρασμα πως οι Κυθρεώτες ήμαστε καφενόβιοι. Το μεγάλο άπλωμα της Κυθρέας ήταν η αιτία. Φιλήσυκος, νοικοκύρης, άνθρωπος των γραμμάτων ο Κυθρεώτης αλλά και δουλευτής, εργάτης της γης... Η γεωργική παραγωγή της κωμόπολης στάθηκε ο κύριος οικονομικός παράγοντας. Η Κυθρέα φημιζόταν για την πλού-

σια παραγωγή ελιών και λαδιού, εσπεριδοειδών, λαχανικών που γέμιζαν τη Λευκωσιάτικη αγορά, και όχι μόνο. Λίγοι ξέρουν πως το 1604 Κυθρεώτες έμποροι εισήγαγαν στην Ευρώπη το φημισμένο Τζυρκώτικο κραμπί.

Η πριλατεία του, χώρος συγκέντρωσης στις εθνικές γιορτές. Με ελληνικούς και κυπριακούς χορούς, με απαγγελίες και τραγούδια. Εδώ βρίσκονταν και οι αθλητικοί και θρησκευτικοί σύλλογοι. ΠΑΟΚ, ΑΕΚ, Χριστιανική Εστία, για μας ο Θρησκευτικός. Και μικρομάγαζα και εργαστήρια: Μπακάλικά, σκαρπάρης, μακινίστρης, κρεοπώλης, κουρεία, αμαξοποιός, κέντρο διανομής τύπου, οι σύνδεσμοι του αρδευτικού και των Λεμονοπαραγωγών. Εδώ και η μοδίστρα Παντελίτσα. Κοπέλλες από τη Μεσαριά ξενιτεύονταν στην Κυθρέα για να μάθουν την τέχνη της. Και παρακάτω ακόμα ένας γιατρός. Κώστας Κυριακίδης, παθολόγος, μας πληροφορεί η πινακίδα στην πόρτα του διώροφου σπιτιού του.

Σε αυτή τη γειτονιά, κάθε σπίτι και δάσκαλος. Όχι ένας αλλά και δυο και τρεις. Δασκαλομάνα η Κυθρέα. Από το 1960 όμως, πάμπολλοι Κυθρεώτες ακολούθησαν το επάγγελμα του καθηγητή, άλλοι έγιναν γιατροί, δικηγόροι, ή διέπρεψαν σε άλλους τομείς της επιστήμης ή κατέλαβαν ανώτατα κρατικά αξιώματα. Αξίζει να πούμε πως, το 1933, το Γραφείο Παιδείας είχε 2 Κυθρεώτες επιδευρωτές δημοτικών σχολείων. Και πως στις αρχές της νέας χιλιετίας το Υπουργείο Παιδείας είχε 13 Κυθρεώτες Επιδευρωτές Μέσης Εκπαίδευσης και Γενικό Διευθυντή του Υπουργείου τον νυν Δήμαρχο.

Σε μικρή απόσταση συναντούμε το κέντρο του Μάντη και το σινεμά Απόλλων. Με τα τραγούδια από το τζουκ μποξ και με τους περίοικους στα ζωπόρτια να απολαμβάνουν την κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα. Ανοικτό Θερινό Σινεμά ΑΠΟΛ-

ΛΩΝ ΚΥΘΡΕΑΣ, που τρεις προοδευτικοί Κυθρεώτες έστησαν το 1945. Ένα μικρό καμαράκι, στην αρχή, στο βάθος για προβολές, μια κτιστή οδόνη και κάμποσες σειρές καρέκλες. Σε αυτό το σινεμά γνωρίσαμε κάτω από τον έναστρο ουρανό τη Βουγιουκλάκη, την Καρέζη και όλα τα αστέρια του Παλιού Καλού Ελληνικού Κινηματογράφου. Παρακολούθησαμε εθνικές παραστάσεις. Γεντήκαμε τα παωρικά του τσέλιγκα, το παστελλάκι του Χαρτζιώτη... Γνωρίσαμε τον Ινδικό κινηματογράφο, απολαύσαμε Τουρκικά έργα, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι μαζί. Τη δέση του πήρε νέο τιμεντένιο οικοδόμημα: ΚΙΝΗΜΑΤΟΘΕΑΤΡΟ ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΥΘΡΕΑΣ, κλειστό αυτή τη φορά, με κανονικό εξώστη, άνετα καθίσματα και αναγκτήριο...

Από εδώ ο δρόμος συνεχίζει προς τα τουρκοκυπριακά χωριά και το Βαρώσι. Πάνω στο δρόμο το Στρατόπεδο του ήρωα Σπύρου Χατζηγιακουμή και τα τελευταία σπίτια. Τα ίδια σκουροπράσινα κυπαρίσσια στο δρόμο σηματοδοτούν την έξοδό σου από την κωμόπολη.

Πολύ κοντά η ενορία της Χρυσίδας με τον Τίμιο Σταυρό και τον Απόστολο Λουκά. Άλλοτε, μικρό χωριουδάκι των 250 κατοίκων. Φιλήσυχοι οι Χρυσιδιώτες, άνθρωποι του καμάτου αλλά και των γραμμάτων. Έχουν να επιδείξουν δύο από τους δημάρχους μας, τον ξυλογλύπτη και γιατρό Γεώργιο Κυριακού. Και τον επιθεωρητή Δημοτικών Στυλιανό Αθανασιάδη. Καυχιέται ακόμα η Χρυσίδα για την παιδαγωγό, διευθύντρια του Διδασκαλείου Φανερωμένης, Ελένη Χρίστου. Για τον δάσκαλο-επιθεωρητή Ανδρόνικο Ανδρονίκου και τον ξυλογλύπτη Κώστα Ταλιαδώρο. Στη Χρυσίδα λειτούργησε ο Ντίνος Παπανδρέου το στεγνοκαθαριστήριο American Dry Cleaners!

Πυκνοκατοικημένα τα δρομάκια της. Με το μονοδιδάσκαλο δημοτικό να δίνει ζωή στην κοινότητα. Και το μικρό κοιμητήριο να βρίσκεται στον περίβολο της εκκλησίας, για να αγκαλιάζει νοερά τους κεκοιμημένους. Και παρακάτω, το ξωκλήσι του Αγίου Λουκά, που οι Χρυσιδιώτες τον ήθελαν να θεραπεύει και τα ζωντανά τους.

Τελευταία στάση στο Σαράγειο, στα κατάλοιπα από το χάνι του Αντώνη Βαφειάδη. Σε νευραλγικό σημείο, με μια μεγάλη αυλή και γύρω ονάδες. Σε αυτό πέζευκαν κυρατζιήδες, επισκέπτες και όσοι έρχονταν από την Μεσαριά για να αλέσουν. Το 1915 εδω έστησε το αγγειοπλαστέιο του με 35 εργατοτεχνίτες ο Μικρασιάτης Αλέκος Πιπερίδης, το οποίο μετά, ανέλαβε ο μαθητής του Κυριλλάς. Και λίγο πιο κάτω, προς την Καμάρα, το πατρικό σπίτι του δημάρχου Κωστάκη Φραγκούδη.

Περνώντας τον ποταμό με τις παπύρες και τις χήνες, ακούς τον δόρυβο από τη φτερωτή και τις μυλόπετρες και το πατ-πατ των μηχανών του Μύλου του Ποντίκα, Στέφανου. Μοσχοβολεί η γειτονιά από την ιδιαίτερη μυρωδιά που σκορπίζει το αλεύρι. Να, η πληθωρική γιαγιά, η Τσιεμπερλού, καθισμένη έξω από το σπιτάκι της σε κοιτάζει εξεταστικά, με έτοιμη την ερώτηση στο στόμα, που πας, γιατί τρέχεις, τί κρατάς στα χέρια σου, σκοτώνοντας έτσι την ανία και τη μοναξιά της.

Στην Καμάρα, συνοικία της Αγίας Μαρίας, πυκνοί καλάμιώνες σε συντρο-

φεύουν, ενώ οι μυρωδάτες τριανταφυλιές σε μαγεύουν. Εύανδρος η Κυθρέα. Εδώ γεννήθηκαν ο λογοτέχνης Νίκος Ορφανίδης, ο πολυπράγμων Πέτρος Στυλιανού, η τραγουδίστρια Καλλιόπη Σπύρου, η ναΐφ ζωγράφος Χρυστάλλα Δημητρίου. Η Καμάρα ανέδειξε το βιομήχανο Γιώργο Καλλή, σε αυτή ζούσε ο επιχειρηματίας Ιωάννης Μακρής αλλά και ο Πιπριλλάς με το περίφημο μαχαλεπί του, εδώ είχε ο Παντρής καφενείο.

Ο δρόμος από το Σαράγιο προς τον Κεφαλόβρυσο ανηφορικός, φιδίσιος άλλοτε μέσα από πλατείες και ψηλούς πλατάνους, άλλοτε μέσα από κήπους και οπωροκηπευτικά. Να πούμε ακόμα πως ο δρόμος αυτός ήταν ο πρώτος που ασφαλτοστρώθηκε, το 1948-49, επί δημαρχίας Ιακωβίδη. Και πως ζούσε, διαχρονικά, γεγονότα που στιγμάτισαν τη ζωή μας. Διαδηλώσεις, με μπροστάρηδες τα λάβαρα και τις Ελληνικές σημαίες, διαμαρτυρίες για απαγχονισμούς ηρώων, υποδοχή κυθρεωτών ανταρτών της ΕΟΚΑ, παρελάσεις εθελοντών το 63-64, αλλά και χαρούμενες μαθητικές παρελάσεις.

Ανεβαίνοντας, το τοπίο αλλάζει λόγω υψομετρικής διαφοράς. Από τα 120 μ. σταδιακά ανεβαίνουμε στα 160 μ. και στον Κεφαλόβρυσο στα 264 μ. Σταματούμε για λίγο στο σπίτι του Βασιλάκη Λαμπίρη. Τέλος της δεκαετίας του 50 ο δραστήριος Βασιλάκης λειτουργούσε εργοστάσιο κατασκευής ταξιδιωτικών βαλιτσών. Πολλές Κυθρεώτισσες τόλμησαν να βγούν από το σπίτι, να αφήσουν το κέντημα και το σμιλί, να μπούν στη δούλεψή του και να αποκτήσουν καινούργια ενδιαφέροντα. Ας μνημονεύσουμε εδώ τον γείτονά του Γιώργο Γεωργιάδη, τον Γραμματικό του Δημαρχείου.

Στην ενορία της Αγίας Μαρίας, της μεγαλύτερης σε έκταση και πληθυσμό, βρίσκονται τα σπίτια του Λογιότατου, κοντά στη Φανερωμένη όπου στεγαζόταν κρεοπωλείο και καφενείο. Το καφενείο, στην εκκένωση του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όταν η Κυθρέα γιόμισε πρωτευσοϊάνους, λειτουργούσε ως καφενείο γυναικών μιά φορά την εβδομάδα, για να βρίσκονται οι Χωραίτισσες και να λένε τα δικά τους.

Θα σταδώ στο σπίτι του Λογιότατου (πρόγονου του Κωνστ. Σπυριδάκη). Σπίτι με βαριά ιστορία. Ιδιοκτήτης ο πρόκριτος Χατζη-Πετράκης Κυθέρειος. Τον Ιούλη του 1821 μαθαίνοντας πως οι Τούρκοι θα τον σκότωναν, διέφυγε στο εξωτερικό. Μυθιστορηματική η διαφυγή του. Αξίζει να δούμε τι γράφει γι αυτόν, ο Εσδοнос λόγιος Von Richter που φιλοξενήθηκε στο αρχοντικό το 1816:

Η Κυθρέα ανήκει σε ένα πλούσιο έλληνα ονόματι Πετράκη που με υποδέκτηκε κατά τρόπο μεγαλειώδη. Τα σκεύη του σπιτιού του ήταν πολύτιμα λεπτοουργήματα. Συνδυάζονταν αρμονικά ευρωπαϊκά καθίσματα με αιγυπτιακές γάδες και τα ντιβάνια ήταν επενδυμένα με το γνωστό εξαίσιο λινόβάμβακο ύφασμα της ΛευκωσίαςΟ Πετράκης που εκφραζόταν πολύ καλά στα τούρκικα μου διηγήθηκε τις διάφορες ταπεινώσεις που είναι υποχρεωμένος να ανέχεται από την κυβέρνηση και πως τελευταία παρά την ελάχιστη αντίδρασή του τον έριξαν στη φυλακή απ' όπου τον έβγαλαν οι Φράγκοι πρόξενοι.είχεν απέραντον κτηματικήν περιουσίαν, αλλά και εις χρυσόν και εις κοσμήματα ήτο πλούσιος, ως και κατά γυχή, υπάρκων φιλελεήμων, ελευθέριος, αγαδός.

Στέκομαι στο προαύλιο της εκκλησίας της ενορίας μου για να αναφέρω πως το 1868 κτίστηκε στην αυλή της παρθεναγωγείο. Κάποια χρόνια μάλιστα λειτούργουσε και νηπιαγωγείο. Στις μέρες μας στεγαζόταν η ΟΧΕΝ Νεανίδων. Αλήθεια, ποιός από εμάς δεν τραγούδησε έστω και μιά φορά το «Αγία Μαρίνα τζιαι Τζυρά που ποτζιοιμίζεις τα μωρά»;

Πάντα η αυλή αυτή, ήταν μέρος της ζωής μας. Εδώ εναποθέταμε τις οικονομίες μας κάθε 17 του Ιούλη για να πάρουμε το βαπτί, τον κουκουμά, τα παρωρικά και τους πακλαβάδες. Εδώ πλέκαμε το 1963 σκούφους για τους εδελοντές στη Χαλεύκαση. Ένα ψηλό, πελώριο κυπαρίσσι διαφέντευε την ενορία. Χρειάζονταν τρεις άνθρωποι για να το αγκαλιάσουν. Από κοντά ο Μύλος Καραμεμμέτης, συμπλήρωνε με πυκνούς καλαμιώνες το τοπίο. Γραφική η Κυθρέα όπου και αν την περπατήσεις.

Στην ενορία του Αγίου Ανδρονίκου σπίτια διώροφα στη σειρά, με κοινούς τοίχους. Λες φτιαγμένα από σκηνοθέτη για κάποιο θεατρικό έργο. Μια τοιμεντένια φουντάνα μας θυμίζει τη δωρεά του ευπατρίδη στο Κάιρο Μηλίδη για τη διακλάδωση του νερού το 1935. Και αποκοινά η περικαλλής εκκλησία του Αγίου Ανδρονίκου, το καμάρι των κάτω γειτονιών. Και το Ταχυδρομείο. Και πιο κεί, ο Άης Γιώρκης ο Ποταμίτης, τριγυρισμένος από υδρόβιους ποταμογεϊτονες.

Να πούμε πως το 1855 στον περίβολο της εκκλησίας λειτούργησε το πρώτο δημοτικό σχολείο. Και πως 13 χρόνια μετά, το 1868, κτίστηκε στον αυλόγυρο το πρώτο κτήριο του Αρρεναγωγείου. Εδώ στεγάστηκε τον ένα χρόνο ζωής του το Γυμνάσιο Κυθρέας τη δεκαετία του 1950. Στους μετέπειτα νεόδομητους χώρους του λειτούργησε το Κοινοτικό Νηπιαγωγείο Κυθρέας.

Ευτυχώς που λίγο πιο κάτω, φωτογραφικός φακός Σουηδών, γύρω στο 1930, εγκλώβισε μια γραφική ψηλή καμάρα να υπερίπταται του δρόμου. Την καμάρα στο σπίτι του Θεολή Καφατάρη, που ο γαμπρός του και κατοπινός ιδιοκτήτης Ζήνωνας Καττάμης κατεδάφισε το 1935. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να ξαποστάσουμε στο Ζαχαροπιαστείο του Χριστοφορίδη ή στο καφενείο του Χρίστου της Χαραλάμπαινας.

Κατευθυνόμαστε στην ενορία του Αγίου Γεωργίου με την ομώνυμη εκκλησία και φτάνουμε στο κύριο Κοιμητήριο της Κυθρέας. Μοσχομυρισμένη από πάστρα, με τις νοικοκυρες να κάθονται στο στενό. Συνοικίες της ο Συρκαλές και η Τζουμαγιά. Ήσυχη ενορία, ζούσε τους δικούς της χαλαρούς ρυθμούς παράλληλα με τις εμπορικές δραστηριότητες που οι ενορίτες ανέπτυσσαν. Το ψωμάδικο του Ουτή, ο αλευρόμυλος του Καττάμη.

Στέκομαι για λίγο στο μύλο και ξαναζωντανεύω τραγικές στιγμές αυτή τη φορά. *Η μεγάλη φωτιά που ξέσπασε κατατρώει το μύλο και εγκλωβίζει τους εργαζόμενους. Τυχεροί όσοι κατάφεραν να διαφύγουν. Η Μυροφόρα του Ρουσιά όμως αδυνατεί. Από το ένα ψηλό σιδερόφρακτο παράθυρο τρέχει στο άλλο... ζητά απεγνωσμένα βοήθεια... Και οι χωριανοί ανήμποροι, να στέκονται άπραγοι, μή μπορώντας να βοηθήσουν. Και οι φωνές κάποια στιγμή σταμάτησαν.... Και ήταν Σάββατο του Λαζάρου, 1957, και η Κυθρέα ολόκληρη πορεύτηκε παράλληλα με το Θείο Δράμα, το δικό της δράμα.*

Από τον Αη Γιώρκη ο βιομήχανος Σοφοκλής Ακαθιώτης, ο έμπορος Παυλάκης Χριστοφορίδης, η δασκάλα Ελπινίκη Παπαττοφαλλή, γνωστή από την Ελπινίκειο Βιβλιοθήκη στην Λευκωσία, και από τη δωρεά της στην εκκλησία του Απ. Αντρέα στο Πλατύ. Σε αυτή τη συνοικία βρίσκεται και το πατρικό σπίτι του νύν Δημάρχου Κυθρέας δρος Πέτρου Καρεκλά.

Ψηλά και ωραία σπίτια μας υποδέχονται και πάλι, στον κύριο δρόμο. Επιστρέψαμε στην καρδιά του Φραγκομαχαλλά. Είναι εδώ εικάζω, που ο Emile Deschamps το 1892 εντυπωσιάστηκε από τις γυναίκες με τα κατάξανθα μαλλιά που θύμιζαν Ευρωπαίες. Και από τους κατοίκους που είχαν πολύ ανοικτό δέρμα, σημάδια της γαλλικής φυλής που κατοικούσε στην Κυθρέα την εποχή των Λουζινιανών. Εδώ και το σπίτι του Αντώνη Καττάμη που κάποτε μικρή, όταν η Κυθρέα φωτιζόταν με τις λάμπες πετρελαίου, σαν περνούσα τις αφέγγαρες νύκτες στεκόμουν να χαζέψω τις ηλεκτρικές λάμπες που φώτιζαν το αρχοντικό του. Εδώ και το πατρογονικό σπίτι του Υπουργού Οικονομικών Χάρη Γεωργιάδη. Χώρος συνάντησης των ενοριατών οι δυό αντικριστοί καφενέδες του Γληόρη και του Σάββα, ενώ το σκηνικό συμπληρώνει ο Μύλος Τρινάλλης και ο μεγάλος πλάτανος. Και παρακεί σκαρπάρης, ο Μικρασιάτης πρόσφυγας, να μαστορεύει κάτω από τη κτιστή καμάρα του σπιτιού του γιατρού Φραγκούδη, ενώ δίπλα στο καφενείο του Σάββα άλλος σκαρπάρης, ο Αντώνης της Ναυσικάς.

Στην ίδια ενορία, στεκόμαστε για λίγο στο ψηλό σπίτι, όπου έζησε ο Δήμαρχος Στυλιανός Αθανασιάδης και ο γαμπρός του Σάββας Χριστιδης, δήμαρχος το 1974. Από αυτή την ενορία ξεκίνησαν ο έμπορος Ιωάννης Ζαχαριάδης και ο ξάδελφός του, επίσης έμπορος και πρώτος Έλληνας δήμαρχος Λευκωσίας, Χριστόδουλος Σεβέρης.

Ένα ακόμα δήμαρχο ανέδειξε ο Άης Αντρόνικος. Τον Κυριάκο Λεμονοφίδη. Κοντά στο σπίτι του, η χαραή του Εμίρ, μια μαγεία της φύσης, όπου σίγουρα τις νύκτες μέσα στους καλαμιώνες οι νύφες των νερών και τα ξωτικά έστηναν χορό.

Και οδεύουμε σιγά-σιγά προς τον Βούιππο, αφού περάσουμε, νοερά κάτω από τη γραφική καμάρα που δέσποζε του ανηφορικού και φιδωτού δρόμου.

Τοσο χαμηλή, που μόλις και μετά βίας μπορούσε να περάσει ψηλό για την τότε εποχή, τέλος '50 αρχές '60, αυτοκίνητο. Σε αυτή την καμάρα «σφηνώθηκε» όταν ακόμα είμαστε στο Δημοτικό, μεγάλο καμιόνι, των Εγγλέζων. Πετάχτηκαν έντρομοι από το αυτοκίνητο οι κοκκινοσκούφηδες. Δημιουργήθηκε μεγάλη αναστάτωση. Παγιδεύτηκαν! Και αλαφιασμένοι ζητούσαν, απαιτούσαν καλύτερα, να γκρεμιστεί η καμάρα για να ελευθερωθεί το αυτοκίνητό τους. Φανερά ενοχλημένοι, ρεζίλεμένοι καλύτερα, αφού έβλεπαν πως οι περίοικοι, οι θαμώνες από τους τέσσερις καφενέδες αλλά και τα μαθητούδια που μαζεύτηκαν, τους αντιμετώπιζαν με ύφος κοροϊδευτικό. Συμπεριφέρονταν λες και έπεσαν σε ενέδρα «τρομοκρατών». . Και ο Κλεόπας από το παραθύρι να τους φωνάζει, πο, πο! Όλες οι προσπάθειές τους άκαρπες... Οι ιδοκίητες του σπιτιού τους έδωσαν τη λύση! Να ξεφουσκωθούν τα λάστιχα. Τόσο απλά...

Και μετά από χρόνια η γραφική αυτή καμάρα γκρεμίστηκε. Και χάσαμε το σημείο αναφοράς μας. Ο τοίχος στα αριστερά φαινόταν τώρα, ψηλός, αγέρωχος, να χρησιμεύει μόνο ως στήριξη του αυλακιού που μεταφέρει το νερό στον μύλο... Υγρός και γεμάτος λογής-λογής φτέρες και βρύα αναδίνει φρεσκάδα... Και το κύλισμα του νερού στην κορυφή του, μεταφράζεται σε λογής λογής νεροκελαηδήματα....

Φτάνουμε σιγά-σιγά στα τελευταία καφενεΐα του Γιαννακό και του Σπύρου. Εδώ και το 100χρονο πλέον Δημαρχείο μας, στο ανώι, ενώ στο κατώι λειτουργεί η κοινοτική δανειστική βιβλιοθήκη και κουρείο.

Ας πάρουμε μια βαθιά ανάσα και ας αρχίσουμε να ανεβαίνουμε την ανηφόρα για το δημοτικό σχολείο. Πόσο μισούσα αυτό το ανέβασμα που έφερνε λαχάνιασμα στα παιδικά πνεμόνια μου. Τρεχτοί τις πιο πολλές φορές και παίρνοντας βαθειές ανάσες, ανεβαίναμε. Με βροχή, με αέρα, με λιοπύρι, έπρεπε να μετρήσουμε το δρόμο από το σπίτι του Σπανού και να φτάσουμε στο πλάτωμα της Τούμπας. Και ύστερα ακόμα μιά δοκιμασία αντοχής. Να ανεβούμε ένα-ένα τα σκαλιά... Με τη τσάντα στο ένα χέρι και στο άλλο το καλάθουράκι όπου η μάνα είχε βάλει το μεσημεριανό.. Όμως η δέα σε αντάμειβε. Από τα προπύλαια ξεδιπλώνόταν το μεγαλείο μιας Κυθρέας πανοραμικής, χωμένης στα πράσινα, κρύβοντας με τον τρόπο της σπίτια και εκκλησιές από βάσκανο οφθαλμό...

Ωραίο και επβλητικό το σχολείο μας... Νεοκλασσικού ρυθμού, δεκαετίας του '30. Με τεράστιες αίθουσες. Τέσσερις και το Διευθυντήριο. Και πίσω νέα ανεξάρτητη διώροφη πέρυγα. Και πιο κάτω ένας ωραίος κήπος και ένα μεγάλο δάσος, έργο βασικά του Σταύρου Κυπραγόρα. Και παραδίπλα, κρυμμένο μέσα στις ακακίες και στα χαμόδεντρα, το εκκλησάκι του Αρχαγγέλου. Που λειτουργιόταν μιά φορά τον χρόνο, αλλά που οι γειτόνισσες δεν άφηναν ποτέ το καντήλι του σβηστό...

Από την Τζουμαγιά καταλήγουμε στον Βούιππο με τη χαραή και τους πλατάνους και στην ανηφόρα με τα λιγοστά σπίτια. Από δω και πέρα ο δρόμος, σκαρφαλωμένος στην πιαγιά του βουνού, οδηγεί στις πάνω γειτονιές. Το σπίτι του Χατζητρύφωνα σηματοδοτεί το τέλος της δικής μου περιήγησης...